

Правова природа

заповідального розпорядження по вчиненню спадкоємцями певних дій щодо утримання та догляду за тваринами

Г. Л. Крушельницька

ад'юнкт кафедри цивільного права та процесу юридичного факультету Національної академії внутрішніх справ

Стаття присвячена дослідженню правової природи заповідального розпорядження із вчинення спадкоємцями певних дій по утриманню тварин заповідача, догляду і нагляду за ними. Розглядається об'єм і тривалість виконання заповідального покладання по догляду за тваринами, а також відповідальність зобов'язаних спадкоємців. Пропонуються можливі шляхи законодавчого вирішення проблем, пов'язаних із заповідальним покладанням по утриманню тварин.

Ключові слова: тварини, заповідач, спадкоємець, заповідальне розпорядження, заповідальне покладання.

Статья посвящена исследованию правовой природы завещательного распоряжения по совершению наследниками определенных действий, связанных с содержанием животных завещателя, ухода и надзора за ними. Рассматривается объем и продолжительность исполнения завещательного возложения по уходу за животными, а также ответственность обязанных наследников. Предлагаются возможные пути законодательного решения проблем, связанных с завещательным

возложением по содержанию животных.

Ключевые слова: животные, завещатель, наследник, завещательное распоряжение, завещательное возложение.

The article is dedicated to the investigation of legal nature of testamentary disposition of inheritors with certain acts due to deviser's will about animals keeping, care and control. The article is concerned in the breadth and realisation endurance of the testamentary commitment to animals keeping and also the responsibilities of obligated inheritors. Here are suggested the possible ways of legislative problems enactment, related to testamentary commitment, related to animals keeping.

Keywords: animals, testator, inheritor, testamentary disposition, testamentary commitment.

Необхідність дослідження правової природи заповідального розпорядження спадкоємцям щодо утримання і догляду за тваринами пов'язана із недостатнім рівнем наукової розробки даного інституту. Зокрема, дискусійними залишаються питання про можливість встановлення зазначеного зобов'язання в рамках інститутів заповідального відказу і заповідального покладання, а також можливості переходу права власності на тварин за вказаним заповідальним розпорядженням.

Питання правової природи інституту заповідального розпорядження щодо утримання спадкоємцями тварин і догляду за ними є малодослідженим і розглядається здебільшого у контексті вивчення окремих видів заповідальних розпоряджень, зокрема заповідального покладання. Проте останнім часом з'являються публікації, присвячені безпосередньо пробле-

мам вчинення певних дій по утриманню і догляду за домашніми тваринами, що залишилися після смерті власника, як окремому розпорядженню заповідача. Зокрема, окремі теоретичні розробки можна зустріти у наукових роботах Ю. О. Заїки, Є. О. Рябоконея, С. Я. Фурси, В. В. Васильченко, О. Ю. Цибульської, Д. В. Гук, А. М. Палшкової, О. В. Розгон, Н. О. Беліцької.

Разом з тим, слід зазначити, що у вітчизняній цивілістиці проблема встановлення у заповіті обов'язку спадкоємців утримувати та доглядати тварин заповідача залишається поза увагою науковців, тому завданням цієї статті є теоретичне дослідження правової природи та особливостей виконання такого заповідального розпорядження.

Відповідно до Цивільного кодексу України (далі – ЦК України), заповідач має право встановити в заповіті будь-яке розпорядження, зміст якого відповідає загальним вимогам, необхідним для чинності правочину (ст. 203 ЦК України). Такі розпорядження можуть стосуватися призначення (підпризначення) спадкоємця, визначення обсягу спадщини, що має спадкуватися за заповітом, встановлення заповідального відказу, призначення виконавця заповіту, а також покладання на спадкоємця інших обов'язків. Так, згідно з частиною 1 статті 1240 ЦК України, заповідач може зобов'язати спадкоємця до вчинення певних дій немайнового характеру, зокрема щодо розпорядження особистими паперами, визначення місця і форми здійснення ритуалу поховання. Відповідно до ч. 2 ст. 1240 ЦК України заповідач може зобов'язати спадкоємця до вчинення певних дій, спрямованих на досягнення суспільно корисної мети.

Разом з тим, ЦК України, на відміну від ЦК РФ (ч. 1 ст. 1139), ЦК Білорусі (ч. 1 ст. 1055), прямо не передба-

чає можливості встановлення у заповіді зобов'язання з утримання, нагляду та догляду за тваринами. Отже, постає питання, чи можливо передбачити таке заповідальне розпорядження в рамках конструкції ст. 1238 та ч.1 і 2 ст. 1240 ЦК України, чи правова природа такого розпорядження не може бути охоплена нормами ЦК України і потребує додаткового законодавчого врегулювання.

Так, деякі автори, зокрема В. В. Васильченко, вважають, що обов'язки з догляду за тваринами можна встановити в рамках ч. 1 ст. 1240 ЦК України [1, с. 69]. На думку С. Я. Фурси, за цією ж нормою можна зобов'язати спадкоємця доглядати до смерті і дбати про тварин, належних заповідачу. Хоча термін «немайновий характер дії» має свідчити про необхідність відмежування майнових вимог, але у разі залишення коштів на таке утримання спадкоємці вчинюватимуть дії немайнового характеру [2, с. 1033].

Виходячи з аналізу норм, присвячених заповідальним розпорядженням щодо утримання тварин, О. Ю. Цибульська, навпаки не погоджується із подібним підходом, пояснюючи це тим, що вчинення дій по догляду за тваринами, безперечно, носить майновий характер, тому говорити про можливість заповідача покласти на спадкоємця такого роду обов'язки в рамках ч. 1 ст. 1240 ЦК України є недоцільним [3, с. 505].

Такої ж думки притримується Д. В. Гук, яка робить висновок, що заповідальне розпорядження щодо утримання тварин носить майновий характер, отже, до такого розпорядження застосовуються положення про заповідальний відказ, тобто норма ст. 1238 ЦК України. Звідси випливає, що спадкоємець повинен здійснювати утримання тварин в межах вартості спад-

кового майна за вирахуванням боргів спадкодавця, що припадають на його частку у спадковому майні, при цьому тварина виступає відказоодержувачем [4, с. 107]. Проте із таким підходом важко погодитися, адже згідно із ст. 1237 ЦК України, відказоодержувачами можуть бути особи, які входять, а також ті, які не входять до числа спадкоємців за законом. Оскільки за ЦК України тварина є особливим об'єктом цивільного права, на неї не може поширюватися правова конструкція заповідального відказу.

У свою чергу, Н. О. Беліцька відстоює точку зору, згідно з якою заповідальне розпорядження щодо утримання і догляду за тваринами повною мірою охоплюється інститутом заповідального покладання, тобто зобов'язанням спадкоємця до вчинення певних дій, спрямованих на досягнення суспільно корисної мети. При цьому, на відміну від більшості цивілістів, суспільно корисну мету вона визначає не через кількісний критерій, при якому «суспільно корисний» сприймається як благо багатьох, але не одного, а за допомогою заперечення. Звідси, на її думку, суспільно корисна мета – це цілі, що не суперечать інтересам суспільства. Такий підхід дозволяє розцінювати дії з утримання належних заповідачеві домашніх тварин, а також здійснення необхідного нагляду і догляду за ними, як такі, що здійснюються із суспільно корисною метою [5, с. 100].

Розглядаючи ознаки заповідального покладання, що дозволяють відмежувати його від інших видів заповідальних розпоряджень, О. Є. Кухарев суспільно корисну мету розглядає через призму двох складових. Так, він вважає, що дії спадкоємця щодо виконання заповідального покладання повинні бути корисними, тобто мати певний

позитивний ефект; такий ефект має бути не просто позитивним, а позитивним у правовому значенні, тобто породжувати певні правові наслідки. Крім того, ці дії повинні бути вчинені в суспільному інтересі, зокрема в інтересі необмеженого кола осіб. Це може бути мета, корисна для держави та суспільства в цілому, або мета, що становить користь для певного кола з необмеженою кількістю осіб [6, с. 149].

З огляду на підходи до розуміння поняття суспільно корисної мети та інших ознак заповідального покладання, вважаємо встановлення у заповіті обов'язку спадкоємців утримувати належних заповідачу тварин та догляду за ними, є за своєю правовою природою саме заповідальним покладанням, оскільки такі дії носять як майновий, так і немайновий характер. При цьому конкретно не визначені особи, які мають право вимагати від спадкоємців виконання обов'язку з утримання і догляду за тваринами. Крім того, на нашу думку, такі дії також спрямовані на досягнення суспільно корисної мети, адже сприяють зменшенню чисельності бездоглядних тварин і відповідають принципам гуманного поводження із тваринами.

Отже, логічно передбачити у ч. 2 ст. 1240 ЦК України окремих вид заповідального покладання, за яким заповідач матиме право покладення на одного чи кількох спадкоємців зобов'язання утримувати належних заповідачу тварин, а також здійснювати необхідний нагляд і догляд за ними.

Слід зазначити, що при встановленні у заповіті обов'язку спадкоємців утримувати тварин і доглядати за ними до спадкоємців не переходить право власності на тварин, проте очевидно, що у них з'являються правомочності володіння та користування тваринами.

У той же час, деякі вчені, зокрема О. Є. Блінков, вважають таке заповідальне покладання поряд із набуттям права власності на тварин спадкоємцем за заповітом, з практичної точки зору, є переходом права власності на тварин до спадкоємця [7, с. 31]. Такої ж точки зору притримується Д. В. Гук, на думку якої заповідальне розпорядження, встановлене у формі обов'язку утримання тварин, що належали спадкодавцеві, рівнозначно переходу даних тварин у спадок, як будь-якого іншого об'єкта спадкового права, що призводить до обов'язків нового власника утримувати їх безстроково і за рахунок власних коштів [4, с. 110].

У свою чергу, А. М. Палшкова не отожднює покладання на певного спадкоємця обов'язку утримувати домашніх тварин із заповіданням цих тварин даному спадкоємцю. Включення обов'язку з утримання домашніх тварин до заповіту обумовлено тим, що за наявності такого заповідального розпорядження існує можливість звернення зацікавлених осіб, виконавця заповіту або будь-якого спадкоємця з вимогою виконання заповідального покладання в судовому порядку. При переході ж тварин в порядку спадкування за заповітом спадкоємець набуває всі права власника щодо них і не існує механізму контролю за здійсненням особою прав власника тварин, за винятком позбавлення права власності на тварин, внаслідок жорстокого поводження з ними. Таким чином, уявляється, що саме встановлення у заповіті покладання на спадкоємця обов'язку утримувати домашніх тварин може найбільш повно врахувати інтереси заповідача-власника [8, с. 147-149].

Так само і О. В. Розгон вважає, що надання спадкоємцю класичної тріади правомочностей володіння, корис-

тування та розпорядження тваринами означає можливість розпорядитися тваринами на власний розсуд, у тому числі передати їх до притулку для бездоглядних тварин, віддати сусіду тощо, нівелює безпосередню мету заповідального розпорядження щодо утримання тварин заповідача та догляду за ними [9, с. 34]. З нашої точки зору, поширення на тварин інституту опіки вирішило б питання правової природи заповідального покладання на користь тварин і дозволило б уникнути проблем його реалізації шляхом виникнення у спадкоємців юридичної відповідальності за неналежне виконання покладених заповітом зобов'язань щодо опіки над тваринами. При цьому, призначаючи опікуна для тварини, заповідачу потрібно враховувати людський фактор і необхідність контролю за виконанням зобов'язання з догляду за тваринами.

Так, статтею 1240 ЦК України не встановлено ні права вимоги виконання обов'язку, ні суб'єктів, які вправі контролювати його виконання. Тому доцільно це положення регламентувати у заповіті шляхом конкретизації зацікавлених осіб. За відсутності конкретного положення у заповіті правом вимагати виконання обов'язків для суспільно корисної мети володіти-ме як виконавець заповіту, так і кожна із зацікавлених у виконанні осіб, які мають майновий або немайновий інтерес, діють відповідно до наявних у них повноважень щодо захисту суспільних інтересів [2, с. 1033].

Коло зацікавлених осіб, які можуть вимагати виконання заповідального покладання по догляду за тваринами, повинно визначатися із огляду на характер зобов'язання, що покладається, а також із його суспільно корисної мети. Ними, наприклад, можуть

бути спілки захисту тварин, інші спадкоємці. Можливість інших спадкоємців вимагати виконання заповідального покладання пояснюється, по-перше, немайновим інтересом, якщо вони були більш близькими заповідачеві, а тому виконання його останньої волі найбільше відповідає їх інтересам. По-друге, якщо вони мають у цьому і власне майновий інтерес, оскільки якби обтяжений заповідальним покладанням спадкоємець відмовився від своєї частки спадщини, то вона перейшла б до інших спадкоємців. Таким чином, приймаючи спадщину і погоджуючись з умовами заповідального покладання, обтяжений ним спадкоємець добровільно зобов'язується перед іншими спадкоємцями його виконати [5, с. 110].

Зацікавлені особи мають право вимагати виконання заповідального покладання у судовому порядку, якщо заповітом не передбачено інше. Так, заповідач може усунути юридичну можливість примушення зобов'язаної особи до виконання зобов'язального покладання, залишивши це виконання на розсуд призначеного виконавця [9, с. 36].

Вважаємо за доцільне наділити органи державної влади та органи місцевого самоврядування правом вимоги виконання заповідального покладання на спадкоємців обов'язку із утримання та догляду за тваринами, відповідно до норми ч. 1 ст. 45 Цивільного процесуального кодексу України, згідно з якою вони наділені правом звернення до суду із заявою про захист прав, свобод та інтересів інших осіб, або державних чи суспільних інтересів. Оскільки, на нашу думку, неналежне виконання обов'язку спадкоємця доглядати та утримувати тварин заповідача, жорстоке та негуманне пово-

дження із ними суперечить суспільним інтересам.

Гостро постає також проблема об'єму та тривалості виконання заповідального покладання щодо утримання тварин. Так, законодавство не регулює питання обов'язку такого виконання поза складом спадщини, за рахунок якого покладання може бути виконано, тому, якщо спадкоємець позбавиться тварин, витративши на них свою спадкову частку, нічого з цим не можна буде вдіяти. У такому разі, доцільно у заповіті передбачити обов'язок утримувати тварин до їх природної смерті [10, с. 84]. Так само й обов'язок утримувати тварин у притулку чи зоопарку буде існувати доти, доки вся сума витрат по догляду за ним не перевищить загальної вартості спадкової частки спадкоємця. При цьому у вартість спадкової частки повинна бути включена вартість усіх видів майна, що перейшли до спадкоємця за заповітом: грошові вклади, квартира, автомобіль, акції тощо. Таким чином, більшість цивілістів дотримуються думки, що виконання покладеного на спадкоємця обов'язку утримувати та доглядати тварин обмежується у часі і припиняється у момент вичерпання суми вартості спадкової частки.

У свою чергу, коментуючи ст. 1240 ЦК України, С. Я. Фурса зазначає, що строк виконання обов'язків спадкоємцями і за ч. 1, і за ч. 2 даної статті має обчислюватися з моменту відкриття спадщини, але він не обмежений у часі. Тому час виконання повноважень виконавцем заповіту, який зобов'язаний контролювати виконання спадкоємцями обов'язків, встановлених у заповіті, у цьому разі також реально передбачити неможливо. Тому доцільно питання про строки виконання обов'язків більш детально визначати у заповіті [2, с. 1033-1034].

На нашу думку, обов'язок спадкоємця утримувати і доглядати тварин заповідача, за загальним правилом, все ж обмежується складом спадщини, проте у заповіті може бути передбачено обов'язок довічного утримання і догляду за тваринами заповідача за власний рахунок спадкоємця.

Таким чином, встановлення у заповіті обов'язку спадкоємців утримувати тварин заповідача, а також здійснювати необхідний нагляд і догляд за ними є за своєю правовою природою заповідальним покладанням і може бути вчинено у рамках ч. 2 ст. 1240 ЦК України, оскільки такі дії носять як майновий, так і немайновий характер, є суспільно корисними і, крім того, конкретно не визначена особа вигодонабувача за подібним заповідальним розпорядженням. У той же час, невіршеним залишається питання меж виконання спадкоємцями подібного заповідального покладання та контролю за ним. Проте ми вважаємо, що правом вимоги виконання заповідального покладання наділені будь-які заінтересовані особи, зокрема спадкоємці, виконавець заповіту, органи державної влади та органи місцевого самоврядування.

Пропонуємо в рамках ст. 74 ЦК України поширити на тварин інститут опіки, що частково б вирішило проблеми виконання заповідального покладання щодо утримання тварин заповідача та догляду за ними, а також посилило б юридичну відповідальність зобов'язаних спадкоємців.

Крім того, виходячи із аналізу правомочностей, які отримують спадкоємці, внаслідок встановлення заповідального розпорядження з утримання тварин та догляду за ними, робимо висновок, що право власності на тварин за таким заповідальним покладанням до спадкоємців не переходить.

Список використаної літератури

1. *Васильченко В. В.* Коментар та постатейні матеріали до законодавства України про спадкування. – Х. : Одісей. – 2007. – 335 с.
2. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України : у 2-х т. / За ред. О. В. Дзери (кер. авт. кол.), Н. С. Кузнецової, В. В. Луця. – 5-те вид., перероб. і доп. – К. : Юрінком Інтер, 2013. – Т. II. – 1120 с.
3. *Цибульська О. Ю.* Вчинення певних дій по утриманню і догляду за домашніми тваринами, що залишилися після смерті власника, як окреме розпорядження заповідача // Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку державності та права : матер. Міжнар. наук. конф. (Одеса, 30 листопада 2012 р.) Т. 2 / Відп. за випуск д. ю. н., проф. В. М. Дрьомін ; Націон. ун-т «Одеська юридична академія». – Одеса : Фенікс, 2012. – 776 с.
4. *Гук Д. В.* Завещательные распоряжения по российскому гражданскому праву : дисс. ... канд. юрид. наук. – М., 2011 – 157 с.
5. *Белицкая Н. А.* Институт особых завещательных распоряжений в наследственном праве Российской Федерации : дисс. ... канд. юрид. наук. – М., 2008. – 188 с.
6. *Кухарев О.* Поняття та юридична природа заповідального покладення // Вісник Академії правових наук України : зб. наук. пр. / Редкол. : В. Я. Тацій та ін. – Х. : Право, 2010. – № 1 (60). – 320 с.
7. *Блинков О. Е.* Завещательное возложение в российском и зарубежном гражданском праве // Российская юстиция. – 2009. – № 7. – С. 29-32.
8. *Паликова А. М.* Регулирование отношений по поводу особых завещательных распоряжений по законодательству Российской Федерации. – М., 2009. – 204 с.
9. *Розгон О. В.* Завещание в пользу животных или завещательное назначение опекуна для ухода за животными в форме завещательного возложения // Мала енциклопедія нотаріуса. – 2012. – № 2 (62). – С. 29-38.
10. *Телюкина М. В.* Наследственное право: Комментарий Гражданского кодекса Российской Федерации : учебн.-практ. пособие. – М. : Дело, 2002. – 215 с.